ՓՕԼ ԼԱՆԺԷՒԷՆ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԵԾ ԳԻՏՆԱԿԱՆԸ

Ահաւասիկ քսաներորդ դարու ազնուական, գիտնական ու ժողովրդական զէմքերէն մին, որուն կեանքի ու գիտական, գործունէութեան ու գիւտերուն հիմը, ձգտումը եղած է «Բարութիւն, Արդարութիւն»: Շատ համեստ, ու թերեւս աւելի ճիշդ, աղքատիկ յարկի մը տակ ծնած է Փարիզ, Մոնմարթրի մէջ 1872ին: Անձուկ միջոցներով ու դժուարին պայմաններու մէջ պատանեկան կրթութիւնը և ուսումը ընդգիտութեան վարժարանի (Ecole de physique et de chimie) մէջ ստանալէ ետք, քսան տարեկան հասակին կը մտնէ Էքոլ Նորմալ Սիւբիրիօր: Փօլ Լանժէւէն ինքզինք կը նուիրէ գիտութեան՝ ընկերային կեանքի կնճռոտ խորհուրդին մէջ կանուխէն կը թափանցէ ու կը ջանայ գիտութիւնն ու գիւտերը յատկացնել մարդկութեան յառաջադիմութեան և գիտութիւնը բարւոյն հետ զօդելով՝ ընկերութեան օգտակար ազդակ մը ստեղծել. ահա ընդգէտ փիլիսոփային բարձր գաղափարականը: 1897ին Վիլ տը Փարիզինք Անգլիա կը ճամբէ՝ Բաւէնտիշի տարրալուծարանին մէջ Ժ. Թոմսընի ձեռքին տակ աշխատելու և փորձուելու համար: Տարի մը յետոյ երբ երիտասարդ գիտունը Ֆրանսա կը դառնայ՝ նախ Էքոլ Նորմալի և ապա Սորպոնի մէջ «Préparateur»ի տիտղոսով (1898–1902) կ'աշխատի: Ուսուցչապետ կ'անուանուի Քոլէժ տը Ֆրանս, և երբ 1904ին Փիէռ Քիւրի Սորպոնի ուսուցչապետ կը կարգուի, Փ. Լանժէւէն անոր տեղը կ'անցնի իր նախկին վարժարանին մէջ և 1925ին ալ Տնօրէնը կ'ըլլայ միեւնոյն Հաստատութեան:

Փ. Լանժէւէն զոյգ Քիւրիներէն ոչինչ նուազ միջազգային զէմք մըն է, անոնց հետ և անոնց պէս թափանցելով գիտութեան անհատնում բովերու գաղտնիքներուն մէջ, անդուլ պրպտումներով՝ տքնեցաւ միշտ նորանոր յայտնութիւններ ընելու համար: Բոլոր կեանքը գիտութեան ու բարութեան հիւսուածք մը եղաւ: Արդի գիտութիւնը Փ. Լանժէւէնին կը պարտի այլեւայլ նոր յայտնութիւններ: Ռէօնթկէնեան ճառագայթներու վրայ Ֆրանսացի գիտունը կարեւոր ուսումնասիրութիւններ ըրաւ. ինչպէս նաեւ կազերու շարժումներու, կազերու և մթնոլորտին մէջ իօնիզում գոյութեան և անոնց յատկութիւններու մասին, մագնիսականութեան վրայ, յարաբերականութեան դրութեան վրայ (théorie de la relativité), պրաունեան (1) շարժումներու, գործարանական մարմիններուն մէջ գրգռականութեան դրութեան (théorie de l'incitabilité) վրայ: Տարիներով աշխատեցաւ էլեքտրո–մագնիսիի և էլեքտրօնիներու վրայ նորանոր յայտնութիւններ ընելով, և իր այս աշխատութիւնը շարունակեց մինչեւ 1934:

Նախորդ մեծ պատերազմին Փ. Լանժէւէն իր գիտնականի կարողութիւնը տրամադրած էր հայրենիքի դասին: Ան հնարեց զգայուն գործիք մը՝ (ultra-sons) որ ընդծովեանները մօտենալը, ներկայութիւնը կը մատնէր. ասով շատ մեծ ծառայութիւն մատոյց, և համաձայնական կառավարութիւնները շատ գնահատեցին անոր այս հրաշալի գիւտը: Այնշափ մեծ գիտնականին յայտնութիւնները և սկզբունքը Ֆրանսայի մէջ ծանօթացուց:

(1) Պրաունի (Brown) ԺԸ դարու անգլ. բժիշկ. մըն է. ան սկզբունք կը դնէ թէ՝ գործարանական ո՛ և է մարմին անկայուն, շարժուն է, որով մահուան պատճառը

Փ. Լանժէւէնին գիտական գրութիւնները հաճոյքով կը կարդացուին. անոնք՝ յստակ, հակիրճ ու անսեթեւեթ են, ձգիչ ոյժ և ժպիտ մ'ունին. հոգին ու միտքը կրկնակի գոհացում կը գտնեն անոնց հմտալից ու պարզ ոճէն. անոնց մէջ կ'արտացոլայ միանգամայն փիլիսոփայի, գիտունի՝ բարձր հոգւոյ, համայնական մտքի կրօնքն ու նկարագիրը: Գրագէտի գրչին մէկ գեղեցիկ նմոյշն է բնագէտ Հանրի Փուանքարէի մասին անոր գիտական մէկ ուսումնասիրութիւնը՝ որ լոյս տեսած է «le Mois» հանդէսին մէջ:

Վերջին պատերազմի ընթացքին՝ մեծ գիտնականը հազիւ հազ կ'ազատի Գերմանացիներու ազգայնամոլ ու ցեղատեաց կատաղութենէն՝ շնորհիւ Ֆրանսացի ուսանողներու համակրական ցոյցերուն և գիտնականներու յանախակի զիմումներուն: Ան գաղտնի Զուիցերիա կ'ապաստանի, ու կը մնայ հոն մինչեւ Գերմանացիներուն Փարիզէն քաշուիլը: Փարիզ վերադարձին նորէն աշխատանքի կը լծուի նուիրական պարտականութեան մը ներշնչումով, վասն զի հայրենիքը իր արդարակորով գործունէութեան պէտք ունէր: Դժբախտաբար շատ կարճատեւ կ'ըլլայ այս անգամ հայրենասէր գիտունին գործունէութեան շրջանը. ան՝ յոգնած, սպառած ֆիզիքապէս, արդարութեան սնանկացումը տեսնելով, կը զայրի տանջուելէ, անցեալ գեկտեմբերի 21ին, իր պարզ ու վսեմ կտակին մեղեդին մրմնջելով «կը սիրեմ զձեզ... Բարութիւն... Արդարութիւն...»:

Ժ. Ռիշար Պլոք, Փ. Լանժէւէնին նախկին երախտագէտ աշակերտը, շատ զգայուն կերպով դուրս կը ցատկեցնէ հայրենիքի կերպով դուրս կը ցատկեցնէ հայրենիքի ու մարդկութեան դասին նուիրուած ներհուն գիտնականի, ժողովրդի մեծ զուարճուն գիտնականի, անոր մահով ազնիւ ու վեհանձն հոգին. անոր մահով միայն Ֆրանսա, այլ նաեւ մարդկութիւնը կը կորսնցնէ տաղանդաւոր մեծ գիտուն մը:

Հ. Ց. Բ.

ԱՐՏԱՒԱԶԴ Գ.

ԵՒ

ՀՌՈՄԷԱԿԱՆ ԴԱՒԱՃԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

(Շար. տես «Բազմ.» 1947, էջ 14)

Բ

Կրասոսէն վերջ, Անտոնիոս Եռապետը Արեւելք եկաւ 36–ին (Ն. Ք.):

Ըստ Կարահաուզենի 100,000 հոգիներէ բաղկացած բանակով մը Անտոնիոս քալեց Մարաց ու Պարթեւաց դէմ: Արտաւազդ Մարաց ու Պարթեւաց դաշնակիցն էր: Ինչպէս զօրաւորագոյն դաշնակիցն էր: Ինչպէս երբեմն Կրասոսին, Անտոնիոսին ալ գեղեցիկ խորհուրդներ տուաւ Արտաւազդ թագաւորը, ու անձնուիրաբար խոստացաւ տրամադրել իր սկզբնաւորական օժանդակութիւն 6,000 ընտիր հեծեալ ու 7,000 վարժ հետեւակ Հայ զինուորներ:

Պլուտարքոս, Արտաւազդի բերած հեծեալներուն թիւը 16,000 կը հաշուէ փոխանակ 6,000ի, որ ինքնին զօրաւոր փաստ մըն է թէ Արտաւազդ իրապէս դաշնակցած էր Հռոմի պատերազմին:

Հռչակաւոր Բօլինսոն պատմագիրը եւս Արտաւազդը Անտոնիոսին դաշնակից կը նշանակէ իր «Parthia» գիրքին մէջ, ուր էջ 207 կ'ըսէ. «Արտաւազդ ձմեռուան եղանակին յարած էր (Հռոմի) կողմը ու խոստացած էր տալ 7,000 հետեւակ ու 6,000 ձիաւոր»:

Անտոնիոս ալ, Կրասոսի նման, սխալ ուղղութեան հետեւեցաւ, ու առանց Հայոց թագաւորին խորհուրդին անսալու, բանակն երկուքի բաժնեց, պատերազմական մեքենաները ու մեծազոյն պաշարը Ոպպիոս Սատիոսին յանձնեց, ու ինք առանձին յարձակեցաւ Մարաստանի Փրատտա մայրաքաղաքին վրայ (Տես Ամիանոս):

Պարթեւներու Հրահատ Դ. թագաւորը և Մարաց Արտաւազդ թագաւորը յանկարծ

digitised by A.R.A.R.@